

Hans Kelsens föreläsningsresor till Sverige (1933) och Finland (1953)

Uta Bindreiter

1 Inledning

Den föreliggande uppsatsen¹ åsyftar att framhäva den österrikiske rättsfilosofen Hans Kelsens internationella renommé genom att belysa några mindre kända omständigheter kring hans resor till Skandinavien 1933 och 1953. Till dessa omständigheter får räknas den resonans som Kelsens lära bevisligen har framkallat hos den svenska (och inte minst den lundensiska) rätts- och statsvetenskapliga publiken.

När Kelsen besökte Sverige för första gången våren 1933 stod han i begrepp att publicera den lära som skulle bli vida känd som *Die reine Rechtslehre* [Den rena rättsläran]. Innan han tog det avgörande steget ville han emellertid testa sina idéer i olika sammanhang. När han sommaren 1932 erhöll en formell inbjudan till Sverige tvekande han inte utan förberedde en presentation av läran i form av föreläsningar. Detta föreläsningsmanuskript skulle omedelbart översättas till svenska och publiceras i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1933).

Den som urgerade och genomdrev publiceringen var den dåvarande professorn i statskunskap vid Lunds universitet, Fredrik Lagerroth. När man betänker vilken betydelse den Rena rättsläran skulle få under 1900-talet kan Lagerroths publiceringsinsats onekligen betecknas som en milstolpe i *Statsvetenskaplig Tidskrifts* anrika historia.

Redan inledningsvis bör påpekas att en rekonstruktion av Kelsens resor till Sverige och Finland synnerligen försvåras genom en märklig brist på

1 Uppsatsen har ursprungligen publicerats på tyska med titeln "Hans Kelsens Vortragsreisen nach Schweden (1933) und Finnland (1953)", s. 89–106 i *Das internationale Wirken Hans Kelsens*, vol 38 i *Schriftenreihe des Hans Kelsen-Instituts* (Wien: MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2016). Jämfört med den tyska texten innehåller den föreliggande versionen vissa tillägg och preciseringar.

Uta Bindreiter är verksam vid Juridiska institutionen, Lunds universitet.
E-post: uta.bindreiter@jur.lu.se

dokumentation. Information om Kelsens korta vistelse i Sverige finns att hämta i enbart två typer av material, nämligen:

1. Den av Martin Tegen sammanställda krönikan om hans föräldrars, Einar och Gunhild Tegens, liv och verk (2003).² Denna krönika är baserad på den av Einar Tegen år 1953 färdigställda självbiografin.³ Einar Tegen var 1931–1937 professor i praktisk filosofi vid Lunds universitet, och det var tack vare honom Kelsen inbjöds till Sverige; och
2. Filosofen och sociologen Bertil Pfannenstills hågkomster. Vid tiden för Kelsens besök i Lund var Pfannenstill doktorand hos Einar Tegen. Hans hågkomster antecknades av Anders Molander under en intervju 1989 och publicerades 1998 i bokform.⁴ Pfannenstill skulle spela en inte helt oviktig roll i spridningen av den Rena rättsläran i Sverige.

Rekonstruktionen av Kelsens vistelse i Finland är också baserad på enbart två typer av material, nämligen:

1. Statsvetenskapliga fakultetens vid Helsingfors universitet protokoll från åren 1952 och 1953; och
2. den finländske rättsfilosofen Otto Brusiins personliga anteckningar från 1953.

Artikeln är disponerad på följande sätt. Avsnitt 2 informerar om bakgrunden till Kelsens resa till Sverige i slutet av mars 1933 och om filosofiprofessorerna Einar Tegens insats i detta sammanhang. Innan Kelsen beträder svensk mark skall Avsnitt 3 upplysa läsaren om, *dels* i vilken utsträckning hans verk vid denna tidpunkt var känt i Sverige, *dels* vilka som var grunddragen i den rättslära som han skulle presentera i Lund. I Avsnitt 4 möter vi sedan Kelsen i Lund, där förf. försöker att rekonstruera de olika turerna kring översättningen och publiceringen av hans föreläsningsmanuskript i *Statsvetenskaplig Tidsskrift*. Där erbjuds också ett fint tillfälle att minnas Fredrik Lagerroths insatser för att sprida kunskap om Kelsens verk i Norden. I Avsnitt 5 får läsaren sedan följa Kelsen till Uppsala och Stockholm, där han skulle träffa framstående

2 Martin Tegen, *Einar och Gunhild Tegen: en krönika om deras liv och verk*, sammanställd av Martin Tegen (Stockholm: stencil, 2003).

3 Einar Tegen, *Levernesbeskrivning*, i manuskriptform. Ett exemplar av självbiografin finns på Uppsala universitetsbibliotek, ett ytterligare exemplar förvaras hos familjen Tegen. Vid referenser till Martin Tegens krönika [avkortat MT] anges också de respektive sidorna i Einar Tegens *Levernesbeskrivning* [avkortat: Lev].

4 Bengtsson, Jan & Molander, Anders, *Den svenska sociologins födelse. Historiska samtal med Torgny T. Segerstedt, Bertil Pfannenstill, Joachim Israel och Edmund Dahlström* (Göteborg: Daidalos, 1998). Referenser till Pfannenstills hågkomster i denna bok avkortas med "Bengtsson & Molander 1998." Pfannenstills hågkomster användes också av Martin Tegen [se not 2].

företrädare för den så kallade Uppsalaskolan för filosofi. Efter en kort redogörelse för anledningen till Kelsens hastigt bestämda avresa från Sverige och hans vidare levnadsöden – en redogörelse som tvingar läsaren att hoppa över tjugo år – ägnas sedan Avsnitt 6 åt Kelsens vistelse i Finland 1953 och den överväldigande respons han skulle få i Helsingfors. Bidraget avslutas med några sammanfattande anmärkningar i Avsnitt 7.

2 Kelsens resa till Sverige 1933

2.1 FÖRHISTORIA DEL 1: KÖLN-GENÈVE

Följderna av 1929 års författningsreform i Österrike och de personliga angrepp som Kelsen blivit utsatt för vid den Juridiska fakulteten i Wien gjorde att han slutligen såg sig tvungen att lämna Wien och anta en förnyad kallelse som han fått till professuren i folkrätt vid Kölns universitet. Kelsen anlände till Köln den 2 november 1930, och redan den 20 november höll han sin installationsföreläsning på temat ”Die platonische Gerechtigkeit” [Platonsk rättvisa] (Métall 1969: 56–59), ett tema, som han skulle befatta sig med också i fortsättningen (och även under sin Europaresa 1953).⁵

Kelsen kom att stanna i Köln i knappt två och ett halvt år, och han tycks ha trivts bra där: såväl universitetets avdelningar som stadens myndigheter var tillmötesgående, och Kelsen, vars professur inkluderade en skyldighet att hålla föreläsningar i folkrätt, ställdes ett eget folkrättsinstitut och vetenskaplig hjälppersonal till förfogande. Dessutom tilldelades han medel för att inrätta ett folkrättsbibliotek (Métall 1969: 58).

En del av sommarsemestern 1932 tillbringade Kelsen som gästprofessor i Genève: *L'Institut Universitaire des Hautes Études Internationales* hade inbjudit honom att hålla föreläsningar i folkrätt. Denna vistelse skulle bli betydelsefull för honom i två avseenden: *dels* därför att han efter sin ”Beurlaubung” (dvs. avstängning) från tjänsten i Köln och fördrivning från Tyskland 1933 skulle finna en fristad i Genève,⁶ *dels* därför att han i Genève skulle göra bekantskap med någon som icke oväsentligen skulle bidra till den Rena rättslärans spridning på ett relativt tidigt stadium.⁷

2.2 FÖRHISTORIA DEL 2: GENÈVE-LUND

Det kan verka förbryllande att Kelsen över huvud taget övervägde en resa till Sverige i slutet av mars 1933, alltså vid en tidpunkt då det politiska läget i Tyskland hade trappats upp avsevärt (den 30 januari 1933 hade Hitler utnämnts till

5 Se s. 88 ff.

6 Se s. 88.

7 Se s. 72.

rikskansler). Sett i ett historiskt perspektiv var det förmodligen två tankegångar som förmådde Kelsen att anträda resan: *för det första*, att det just med tanke på det osäkra politiska läget vore lämpligt att företa en utlandsresa medan det fortfarande var möjligt och, *för det andra*, att ett utmärkt tillfälle att presentera den Rena rättsläran i Nordeuropa inte borde försummas.

Einar Tegen,⁸ som vid denna tid var professor i praktisk filosofi vid Lunds universitet, hade påbörjat sin undervisningsverksamhet i Lund sommaren 1931. Under hans inflytande ägnades verksamheten mycket mer än tidigare åt rättsfilosofin, vilket bl.a. innebar att det erbjöds seminarier även om John Stuart Mill, Axel Hägerström och Vilhelm Lundstedt. Tegen var också en stor beundrare av Kelsen, och i hans seminarier försökte man att "analysera [Kelsen] ordentligt" (MT 70/Lev 42).

Men det var inte allt, Tegens intresse för Kelsen⁹ skulle mycket snart få en ny, konkret inriktning. Han beslöt nämligen att använda sitt 1931 erhållna stipendium för akademiska lärare till en resa till Genève, i syfte att få träffa Kelsen.

Sommaren 1932 var tiden äntligen inne. Tegen och Kelsen möttes i Genève, där Kelsen – som tidigare nämnts – verkade som gästprofessor. Tegen har berättat att Kelsen tog emot honom på ett mycket vänligt sätt (MT 70/Lev 42). Tyvärr känner vi inte till några detaljer angående herrarnas samtal.

Vad som är väsentligt i detta sammanhang är emellertid att Tegens besök hos Kelsen i Genève var den omedelbara anledningen till Kelsens Sverigeresa nästföljande år. Tegen själv yttrade sig därom i knappa, men entydiga ordalag: "Följden av resan blev Kelsens besök i Sverige 1933 på våren" (ibid.).

3 Hans Kelsen: "Århundradets rättspositivist"¹⁰

Rättsfilosofen Hans Kelsen [1881–1973] kallas ofta för 1900-talets mest inflytelserike rättspositivist. Det är inte rätt plats för en diskussion om detta påstående

8 Einar Tegen [1884–1965]: Svensk filosof. Tegen studerade vid Uppsala universitet och promoverades där till fil. dr. på avhandlingen *Studier till uppkomsten av Kants kritiska kunskapslära* (1918); samma år utnämndes han till docent i teoretisk filosofi. Tegen blev sedermera professor i praktisk filosofi, först vid Lunds universitet (1931–1937) och sedan vid Stockholms högskola (1937–1952).

Tegens vetenskapliga produktion faller främst inom området analytisk psykologi. På 1920-talet utkom det på tyska författade arbetet *Moderne Willenstheorien* [Moderna viljeteorier] 1–2 (1924–1928) och dessutom boken *Viljandet i dess förhållande till jaget och aktiviteten* (1928). 1944 publicerade den renommierade filosofiska facktidskriften *Theoria* Tegens artikel "The basic problems in the theory of value", där Tegen föreslog en modifikation av Hägerströms så kallade värdenihilism.

Medan Tegens filosofiska intresse tidigare främst varit inriktad på Uppsalafilosofin och abstrakta begreppsanalyser, fokuserade han under senare år snarare på sociologin. Under sin vistelse i USA 1940–1942 studerade han modern amerikansk psykologi och sociologi, ett studium som skulle resultera i boken *Amerikansk psykologi. Utvecklingslinjer och grundsyn* (1949). – Hämtad ur *SMoK* 7 (1954): 465.

9 Enligt Tegens biograf Anders Wedberg [not 76] var Tegen ovanligt öppen för nya idéer och strävade alltid efter samförstånd (ibid.).

10 Rubriken har valts i anslutning till Horst Dreier, HANS KELSEN (1881–1973): "Jurist des Jahrhunderts?", s. 705–732 i H. Heinrichs et al (red), i *Deutsche Juristen jüdischer Herkunft* (München: C. H. Beck, 1993).

är befogat eller ej, men det borde i alla fall tilläggas att Kelsens typ av rättspositivism måste hållas isär från den klassiska, faktabaserade rättspositivismen – en skolbildning enligt vilken rätten till syvende och sist kan reduceras till, eller förklaras genom, en sammanlänkning av fakta.

Kelsen avvisar alla faktabaserade rättsteorier. I stället förfäktar han den så kallade *normativitetstesen*, en tes som säger att rätten måste åtskiljas *dels* från moralen, *dels* från faktiska omständigheter. Rätten är norm, en bindande, förpliktande norm (ett *böra*), och den inneboende meningen hos juridiska termer (såsom "förpliktelse", "skyldighet", "krav") måste kunna, och kan, förklaras utan återopande av varken moralen eller fakta. Det är normativitetstesen som framför allt skiljer Kelsens teori från andra positivistiska teorier.¹¹

Som framgår av Avsnitt 2 har Einar Tegen inte dragit sig för varken mödor eller uppoffringar för att locka Kelsen till Sverige. Tegen var utan tvivel förtrogen med Kelsens rättsfilosofiska tänkande, men hur var läget i allmänhet? I vilken utsträckning hade Kelsens skrifter lyckats fånga de svenska rätts- och statsvetarnas intresse?

3.1 HUR KÄNT VAR KELSENS VERK I SVERIGE ÅR 1933?

Hans Kelsens vetenskapliga gärning sträcker sig över sex decennier.¹² Han var både mångsidig och produktiv. Bakom hans huvudverk, *Reine Rechtslehre* (1934),¹³ låg flera års arbete. Läran hade utvecklats stegvis, och "milstolparna" på vägen dit – *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911),¹⁴ *Das Problem der Souveränität* (1920),¹⁵ *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff* (1922)¹⁶ och *Allgemeine Staatslehre* (1925)¹⁷ – skulle bli klassiker helt på egen hand. Dessa arbeten var ingalunda okända i Sverige. Med undantag av *Allgemeine Staatslehre*¹⁸ hade de visserligen inte recenserats i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, men de hade omnämnts i åtskilliga av exempelvis Fredrik Lagerroths skrifter.¹⁹

11 En åskådlig bild av normativitetstesen finns i Kelsen 1933a: 208.

12 Kelsens första större verk var *Die Staatslehre des Dante Alighieri* (1905); bland hans sista arbeten figurerar "The Essence of International Law", in *Essays in Honor of Leo Gross* (1968).

13 Hans Kelsen, *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik* [Den rena rättsläran. Inledning till rättsvetenskapens problematik], 1:a uppl (Leipzig: Franz Deuticke, 1934). Avkortat: RR 1. Den svenska motsvarigheten till RR 1 är "Kelsen 1933a".

14 Den fullständiga titeln är: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze* [Statsrättslärans grundläggande frågor utifrån läran om rättssatsen] (Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1911).

15 Den fullständiga titeln är: *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts* [Suveränitetsproblematiken och folkrättsteorin] (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1920).

16 Hans Kelsen, *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff* [Det sociologiska och det juridiska statsbegreppet] (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1922).

17 Hans Kelsen, *Allgemeine Staatslehre* [Allmän författningslära] (Berlin: Julius Springer, 1925).

18 Gunnar Aspelin, recension av Kelsen, *Allgemeine Staatslehre* i *StvT*, N.F. 8 årg. (1926): 233–238.

19 Lagerroth 1925a [not 55] kan i viss mån betraktas som en recension av Kelsen, *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911).

I början på 1930-talet kunde Kelsen alltså hänvisa till en rad betydelsefulla rättsvetenskapliga arbeten. Dessutom hade han gjort sig ett namn som praktiskt verksam jurist: redan på 1920-talet hade han blivit internationellt känd som "författningsskapare", tack vare sina insatser vid utformningen av republiken Österrikes (fortfarande giltiga) statsförfattning.²⁰ I samband härmed bör också nämnas inrättandet av den österrikiska författningsdomstolen, där Kelsen själv tjänstgjorde som domare. Det var Europas första författningsdomstol.

Existensen av en garant för konstitutionalismen i form av en central författningsdomstol med omfattande normkontroll var särskilt viktigt för Kelsen. Detta framgår inte minst av den kända kontroversen mellan honom och den tyske statsteoretikern Carl Schmitt angående det ultimata författningsskyddet i Weimarrepubliken. Schmitt hävdade att de politiska beslut som låg till grund för författningen inte kunde upphäva den författningsgivande makten som sådan (Schmitt 1928: §§ 8–11, ssk § 10) och att termen "författningsskydd" åsyftade skyddet av författningens grundläggande bestämmelser vid undantagstillstånd – en funktion som enligt Schmitt enbart kunde utövas av en politisk instans, nämligen Rikspresidenten (ibid. 26 f, 111).²¹

Kelsen däremot bestred Rikspresidentens uppgift att fungera som "grundlagens väktare":²² det var författningsdomstolens uppgift att pröva lagars grundlagsenlighet, att garantera medborgarnas individuella rättigheter och att säkerställa den statliga kompetens- och funktionsfördelningen.²³ Kelsens argumentation tog avstamp i läran om *Stufenbau*:²⁴ eftersom de positiva författningsskyddet (belägna på normhierarkins högsta avsnitt) och "vanliga" lagar (belägna inom normhierarkin) hade i princip samma karaktär, innebar termen "författningsskydd" i praktiken inget annat än ett mer eller mindre rutinmässigt domstolsförfarande.

Förutom författningsdomstolens centrala roll var det begreppet demokrati ("av alla politiska begrepp det som missbrukats oftast"²⁵) som särskilt sysselsatte Kelsen under mellankrigstiden. Den tunna men innehållsrika skriften från 1920, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*²⁶ – fortfarande en klassiker

20 *Österreichisches Bundes-Verfassungsgesetz 1920*.

21 Statsvetaren Fredrik Lagerroth [not 53] noterade att svensk statsrätt tog avstånd från Schmitts teori: "Man räknar icke i Sverige med en dylik utomordentlig grundlagstiftares improvisationer" (Lagerroth 1955: 208).

22 Hans Kelsen, "Wer soll Hüter der Verfassung sein?" [Vem skall vara grundlagens väktare?]. *Die Justiz* 6 (1931): 576–628.

23 Frågan vem som kontrollerar författningsdomstolen, dvs. vem som är den ultimata väktaren av grundlagen, bevaras inte av Kelsen. Ett tänkbart svar (som skulle överensstämma med hans demokratiteori) är: Folket (via en folkomröstning).

24 Se s. 78.

25 "[d]ieser mißbrauchteste aller politischen Begriffe" (WWD [not 26]: 1; förf:s övers.).

26 Hans Kelsen, *Vom Wesen und Wert der Demokratie* [Om demokratin väsen och värde] (Tübingen: J.C.B. Mohr [Paul Siebeck], 1920); 2:a uppl. 1929. Jag har använt den andra upplagan [avkortat WWD].

på den politiska filosofins område – är en lidelsefull plädering för demokratin i ett skede där detta begrepp inte vägde särskilt tungt, ja, där såväl reaktionära som revolutionära rörelser hade fått demokratins ideal att blekna.

Kelsens försvar gäller den *formella* demokratin. För honom handlar demokrati om form, inte om innehåll: det är inte frågan om *vad* som är materiellt rättvist, utan om *hur* det bör eftersträvas. Hans demokratiteori fokuserar själva den demokratiska processen – en process som karakteriseras *dels* av en inneboende spänning mellan majoritet och minoritet (varvid majoritetsprincipen fungerar som logiskt minoritetsskydd), *dels* av ett tvång till kompromisser som till syvende og sidst skapar *samhällsfred* (WWD: 68; Kelsen 1932: 233).

Demokrati är en stats- eller samhällsform där den sociala ordningen skapas av de som är underkastade denna ordning (WWD: 4). Själva idén bakom begreppet är enligt Kelsen en strävan att tillfredsställa två elementära mänskliga behov – behovet av *frihet* (att inte tvingas lyda en annans vilja) och behovet av *likhet* (att vara ”lik med” andra människor). Likhetsidén är inte motsatt frihetsidén utan tvärtom tjänar den (ibid. 3).²⁷

Demokratins *väsen* bottenar i frihetens idé, närmare bestämt i autonomi, dvs. självbestämmande. Eftersom allas individuella frihet inte kan förverkligas i samhället, måste den individuella autonomin genomgå flera metamorfoser, från ett utopiskt (och egentligen anarkiskt) ideal av absolut självbestämmande till en realiserbar form av kollektivt självbestämmande, nämligen ett majoritetsstyre bestående av valda parlamentariska representanter (ibid. 4–5, 8).

Majoritetsprincipen härleds således ur frihetens idé. Den garanterar störst möjliga individuella (politiska) frihet (ibid. 9–10), men den garanterar inte majoriteten någon absolut rätt att härska över minoriteten: ”demokrati” är inte liktydig med ”majoritetens diktatur” (Kelsen 1925: 324; jfr WWD: 54).

Majoriteten är beroende av minoriteten. Vid beslutsfattandet måste den ta hänsyn till minoritetens åsikt, ty dess existensberättigande är en förutsättning för majoritetens legitimitet: utan minoritet ingen (demokratisk, legitim) majoritet (WWD: 53, 57). Majoritetsstyrets demokratiska legitimitet ligger alltså ytterst i minoritetens händer.²⁸ Ju kraftfullare minoritetens opposition är, desto tydligare får majoritetens beslut karaktär av kompromiss (ibid. 56–58, 102).

Den världsåskådning som möjliggör att minoriteten kan acceptera demokratiska majoritetsbeslut är en kompromisslös värderativism. Ett av Kelsens starkaste argument för demokratin är följande:

27 Någon som tvingas lyda tänker så här: ”Han är en människa som jag, vi är lika! Vilken rätt har han att bestämma över mig?” (WWD: 3; förf:s övers).

28 Eftersom det inte finns något alternativ till majoritetsprincipen bör minoritetens åsikt respekteras och förstås som en endast tillfälligt underlägsen sådan (vid nästa val blir den kanske majoritetens åsikt).

Om man utgår ifrån att man inte kan få kunskap om varken absoluta sanningar eller absoluta värden, måste man anse att inte bara den egna åsikten, utan också någon annans, motsatta åsikt är åtminstone möjlig. Därför är *relativismen* den världsåskådning som demokratins idé förutsätter.²⁹

Just däri ligger demokratins *värde*.³⁰ Som Kelsenkännaren Dreier uttrycker det: Kelsens demokratiteori visar vägen till att förverkliga ”en politisk samexistens grundad på acceptansen av en tros- och intressepluralism”.³¹

Så sent som 1932 insisterade Kelsen att det var varje sann demokrats plikt att bekänna sig till demokratin till och med vid en tidpunkt då alla försök att rädda den hade varit förgäves; ty det fanns en *Treue zur Idee*, dvs. en trohet till själva den demokratiska idén som var helt oberoende av om idén förverkligades eller ej.³²

Eftersom publiceringen av den Rena rättsläran i Lund 1933 spelar en viktig roll i den föreliggande texten kan det nu vara på sin plats att belysa vissa byggstenar³³ i denna lära: lärans ”renhet”, Kelsens (normativa) giltighetsbegrepp, hans lära om rättsordningens hierarkiska uppbyggnad (*Stufenbau*) och läran om Grundnormen.

3.2 NÅGRA GRUNDDRAG I DEN RENA RÄTTSLÄRAN

Kelsens så kallade Rena rättslära gör anspråk på att vara en teori om positiv rätt i allmänhet, att tillämpas på alla positiva rättsordningar. Läran har sin upprinnelse i Kelsens insikt att rättsvetenskapen – dvs. den rättsvetenskap som var dominerande kring sekelskiftet 1900 och som i hans tycke kännetecknades av metodologisk synkretism³⁴ – var i behov av ett nytt filosofiskt fundament. Hans mål var att skapa en rättslära som var fri från såväl politiskt-ideologiska som naturvetenskapliga synsätt och metoder.³⁵

29 WWD: 101 (förf:s övers.).

30 Kruxet är att odemokratiska åsikter har samma tyngd och spelrum som demokratiska; demokratin kan förvandlas till sin motsats på demokratisk väg. Som Kelsen uttrycker det: ”Det tycks vara [demokratins] tragiska öde att den måste amma även sin värsta fiende. Om den skall vara sig själv trogen, måste den också tåla en rörelse som vill förgöra demokratin och måste ge den samma möjlighet till utveckling som alla andra politiska övertygelser” (Kelsen 1932: 237; förf:s övers.).

31 Dreier 1993: 710 f. (förf:s övers.).

32 Kelsen 1932: 231.

33 Redogörelsen för dessa byggstenar följer i stort min framställning i Bindreiter 2001.

34 ”Metodologisk synkretism” åsyftar en otillåten kombination av metoder.

35 Se Kelsens *Förord* till RR 1 [not 13].

Den Rena rättslärens "renhet"

Kelsens lära är *ren* i den meningen att den uteslutande befattar sig med strikt juridiska spørsmål. Kelsen avgränsade rättsvetenskapen i två riktningar: *dels* mot faktavetenskaperna (sociologi, historia, ekonomi), *dels* mot etiken. Dessa avgränsningar motiverar han på följande sätt.

Frågan vilken social effekt en viss rättsregel har haft inom en viss tidsperiod (för att ta ett exempel) är ingen *juridisk* fråga utan en faktafråga, och som sådan skall den besvaras av våra sociologer. Rätten är *norm* (ett *böra*), inget faktum (ett *vara*). En vetenskap om rätten handlar följaktligen om rättsnormer, och *enbart* om rättsnormer.

Beträffande den andra avgränsningen, avgränsningen mot etiken, bör man komma ihåg att Kelsen är rättspositivist och sålunda förfäktar den så kallade *Separationstesens*, dvs. den positivistiska tesen som säger att man bör skilja mellan att se på en fråga utifrån ett *juridiskt* perspektiv och att se på den utifrån ett *moraliskt* perspektiv; det handlar om antingen-eller. Mellan rätt och rättvisa föreligger nämligen inget begreppsligt samband. En positivistisk rättsvetenskapsman har inte till uppgift att avgöra om en viss rättsregel (eller en hel rättsordning) är moraliskt sett rättvis eller inte; detta är en uppgift för filosofer eller teologer.

En positivistisk rättsvetenskap bör alltså vara fri från moraliska, politiska eller religiösa inslag. Dess huvudsakliga uppgift är att objektivt beskriva rätten som ett system av *normer*, och att därvid återge normernas inneboende mening [ty. *Sinn des Sollens*].

Kelsens Rena rättslära åsyftar att säkerställa rättens autonomi vis-à-vis moralen genom att uppfatta begreppet "rättsnorm" på ett visst sätt. Den befattar sig som sagt endast med rättsnormer, närmare bestämt med deras formella (logiska) struktur, inte med deras materiella innehåll: vilket innehåll som helst kan vara *rätt*.

Kelsens giltighetsbegrepp

Den kelsenska rättsnormen utmärker sig genom en specifik existensform, som inte medger att den återförs till något annat (såsom ett socialt faktum). Normer har en särskild egenskap, nämligen egenskapen att vara *gällande* (bindande, förpliktande): det är *giltigheten* som är utmärkande för en norm.

Här finns en paradox. Å ena sidan kallas Kelsen för ärkepositivist, men å andra sidan laborerar han med ett giltighetsbegrepp (*gällande* som synonymt med *bindande*, *förpliktande*) som man brukar associera med naturrätten. Det är dock fel att tänka i dessa banor, ty hos Kelsen har ordet *gällande* ingen som helst moralisk färgning: *gällande* betyder "juridiskt bindande, förpliktande".

En rättsnorms giltighet är en *böra*-giltighet, dvs. normadressaten *bör* (eller *skall*) bete sig i enlighet med normen. Han har en rättslig skyldighet att förhålla

sig på visst sätt *om* rättsordningen, genom rättsnormen, knyter en tvångsakt (*qua* sanktion) till det motsatta beteendet: det som *bör* (göras, ske) är alltså sanktionen.

Det som särskilt sysselsatte Kelsen var ursprunget (grunden, skälet) till rättsnormernas specifika egenskap av *giltighet*. Mot bakgrund av hans renhetspostulat kan denna egenskap omöjligt grundas i faktiska förhållanden,³⁶ men den kan inte heller grundas i etiken (t.ex. i en viss moralprincip). Det skulle visa sig att rättsnormernas *giltighet måste* komma från en annan *norm*.

Enligt Kelsen betingas giltigheten av två saker: *för det första*, att normen har skapats ("satts") i överensstämmelse med en annan, mer generell norm och, *för det andra*, att systemet som normen tillhör är i stort effektivt.³⁷ Sambandet mellan rättsnormens egenskap att vara gällande och dess så kallade *giltighetsgrund* åskådliggörs i följande underavsnitt om rättsordningens hierarkiska struktur.

Läran om rättsordningens hierarkiska struktur (Stufebau)

Kelsen ser på den nationella rättsordningen som en pyramid med olika avsatser [ty. *Stufebau*, dvs. trappstegsbygge], där rättsnormerna inte ligger bredvid varandra utan är hierarkiskt ordnade. De mer generella rättsnormerna ligger på en "högre" avsats än de individuella (och mer konkretiserade). Pyramidens högsta avsats utgörs av författningen.

En dylik syn på rättsordningen öppnar upp för en dynamisk ansats som fokuserar den process genom vilken rättsnormer skapas: tillämpningen av en "högre" norm innebär samtidigt att en "lägre" norm skapas (RR 2 [2008]: 266). En "lägre" norm gäller alltså om den har tillkommit i enlighet med en "högre" norm, och den "högre" normen utgör då *giltighetsgrund* för den "lägre".

Låt oss ta följande exempel. Ett vanligt civilrättsligt avtal är enligt Kelsens teori formellt giltigt, om det kan visas att det uppfyller de rekvisit som är uppställda i en "högre" norm. Avtalet har tillkommit på basis av Avtalslagen (en gällande högre norm). Avtalet *gäller* således, och ytterligare motiveringar *varför* det gäller är obehövliga. I och med att man kan följa en giltighetskedja uppåt i normhierarkin kan man fastställa, rent formellt, avtalets giltighet.

Det är dock inte allt. När den Kelsen-inspirerade juristen påstår att avtalet i fråga gäller och är bindande, menar han inte bara att det har tillkommit enligt Avtalslagen och att det är en del av den i samhället gällande rätten: han menar dessutom att avtalet *bör* (eller *skall*) efterlevas. Detta uttryckssätt implicerar dock ingen som helst moralisk värdering av avtalets innehåll. Avtalet må vara orättvist ur t.ex. ett utilitaristiskt perspektiv – men trots detta gäller det och *bör* efterlevas, *juridiskt sett*. Men varför?

36 Om jag exempelvis säger att regel X gäller därför att den har beslutats av Riksdagen, försöker jag att motivera regelns giltighet med ett faktum.

37 Effektiviteten upphöjs till ett villkor, dock inte till ett skäl (eller *grund*) för giltigheten: *giltighetsgrunden* kan enbart finnas hos en annan, och "högre", norm (jfr Kelsen 1965 [not 38]: 1143).

Läran om Grundnormen

Bland den Rena rättslärans ”byggstenar” har ingen givit upphov till så många missförståelser och feltolkningar som just Grundnormen. Redan under Kelsens livstid hade antalet rättsteoretiska och rättsfilosofiska skrifter i samband med Grundnormen vuxit till otroliga mängder. Efter att förgäves ha försökt, i fyrtio år, att förklara Grundnormens väsen och funktion, beslöt Kelsen mot slutet av sin karriär att fatta pennan en gång till för att tydliggöra meningen med att förutsätta Grundnormen. Resultatet var en militant och knivskarp artikel³⁸ där Kelsen förklarade, på ett uttömmande sätt, vad som var solklart för honom själv.

I delavsnittet om rättsordningens *Stufenbau*³⁹ nämndes de giltighetskedjor som finns inom en rättsordnings normhierarki. Dessa giltighetskedjor måste sluta någon gång, och i en positivistisk rättsteori slutar de med författningsnormerna. Vilken är då *deras* giltighetsgrund? Varför *gäller* exempelvis den svenska Regeringsformen? Varför upplevs den som bindande?

Det är denna fråga – legitimeringen av författningen – som är den springande punkten för Kelsen. Ibland finns det en äldre författning som den nuvarande bygger på, men så är inte alltid fallet. Varför skulle då den nuvarande författningen vara gällande och bindande?

Här åberopar Kelsen *Hume's Law*:⁴⁰ vem som än har skapat författningen (den historiskt första författningen eller den aktuella), så är detta skapande ett faktum (ett *vara*), och enligt Hume kan ett faktum aldrig legitimera en norm (ett *böra*). Författningen kan alltså inte legitimeras genom det faktum att den har instiftats av någon, utan dess giltighetsgrund kan endast finnas i ett annat *böra*, dvs. i en annan (och inom *Stufenbau* ännu ”högre”) gällande norm. Och en sådan norm finns inte.

Det är här Grundnormen kommer in i bilden. Enligt Kelsen är det så att juristerna antar, eller *förutsätter*, att det finns en sådan, ännu ”högre” men bara tänkt, norm som säger att författningen *bör* (eller *skall*) följas. Närmare bestämt säger Grundnormen att

Tvång skall sättas under de betingelser och på det sätt, som den första författningsgivaren eller de av honom delegerade instanserna bestämma (Kelsen 1933a: 221).

Enligt Kelsens egen kortversion (RR 2 [2008]: 230) säger Grundnormen kort

38 Hans Kelsen, *Professor Stone and the Pure Theory of Law*. *Stanford Law Review* 17 (1965) No. 6, s. 1128–1157, ssk 1140–1151.

39 Se s. 78.

40 Enligt Hume's Law är det inte möjligt att härleda ett *böra* från ett *vara* (och *vice versa*): *böra*-satser följer inte logiskt av *vara*-satser. *Böra*-satser är normativa och uttrycker en värdering (de är varken sanna eller falska), medan *vara*-satser är deskriptiva påståenden angående ett sakförhållande (de är antingen sanna eller falska). Enligt Hume finns det en klyfta mellan värderingar och påståenden om sakförhållanden som inte kan överbryggas (Peczenik & Reidhav 2001: 68).

och gott att "[m]an skall bete sig så som författningen föreskriver" (underförstått: därför att den är gällande och bindande).

Grundnormen är ingen positiv, ingen *satt*⁴¹ norm utan en i det juridiska tänkandet *förutsatt* norm.⁴² Den har tre essentiella funktioner i Kelsens teori: den förser rättsordningens *Stufenbau* med en (normativ) avslutning; den legitimerar, rent formellt, författningen och på en och samma gång alla "lägre" normer som kan spåras tillbaka till författningen;⁴³ och såsom "yttersta böra" sätter den igång rättens egenskap att vara gällande och bindande. Kort sagt: Grundnormens funktion är att göra det möjligt att uppfatta den *subjektiva* meningen hos rättsskapande akter (som är ett böra) som deras *objektiva* mening, och sålunda som *objektivt gällande normer* (Kelsen 1965: 1143).

Kelsen behöver Grundnormen för att kunna förankra rättens giltighet i *rätten själv*. Enligt honom skulle det vara omöjligt att argumentera juridiskt utan att förutsätta ett yttersta böra, Grundnormen, som en normativ *grund*: det rättsliga *börat* kräver en *Grund-Norm*.⁴⁴

Det finns naturligtvis ingen förpliktelse för jurister att förutsätta Grundnormen; men *om* man vill kunna uppfatta rätten som ett koherent system av objektivt gällande normer – ja, då måste man förutsätta den (Kelsen 1965: 1143). *Grunden* (skälet) till rättsnormers objektiva giltighet är följaktligen villkorad, betingad av Grundnormens förutsättning (ibid.).⁴⁵

Det nyss sagda leder till förf:s avslutande kommentar till den Rena rättsläran i allmänhet och Grundnormläran i synnerhet. Enligt förf. förtjänar det nämligen att framhåvas att det finns en viktig poäng med Kelsens Grundnorm (som märkligt nog ofta förbises). Just därigenom att den Rena rättsläran låter juristen i sitt tänkande förutsätta ett hypotetiskt "yttersta böra", svarar den inte på frågan om man själv *bör* åtlyda en på det stora hela effektiv rättslig ordning. Kelsens lära markerar på så vis sin distans till den politiska makten – och lämnar därmed ytterligare ett bevis på sin *renhet*.

4 Kelsen i Lund

Någon exakt datering av Kelsens vistelse i Lund våren 1933 låter sig inte göras med hundraprocentig säkerhet. Det finns emellertid vissa hållpunkter: *dels* det

41 En *satt* [ty. *gesetz*] norm är en norm som har skapats genom ett rättsorgans viljeakt. Grundnormen däremot är inte *satt* utan *förut-satt* [ty. *voraus-gesetzt*] i det juridiska tänkandet.

42 "[if] I call the basic norm a "hypothesis" or "hypothetical" I am using the term in its literal meaning: pre-supposition = *Voraus-Setzung*" (Kelsen 1965: 1149).

43 Om jag uppfattar Regeringsformen som legitim, kan jag också uppfatta alla "lägre" normer, som kan spåras tillbaka till den, som legitima.

44 För en analys av Grundnormens förutsättning, se Bindreiter 2002: 124–127.

45 "[Grundnormens) förutsättning utgör rättsordningens yttersta, till sitt väsen dock blott villkorade och i denna mening hypotetiska, giltighetsgrund" (RR 2 [2008]: 66).

faktum att Kelsen senast den 31 mars hade rest vidare till Uppsala, *dels* uppgiften att det vid hans föredrag i Lund handlade om en föreläsningsserie⁴⁶ och alltså måste ha tagit flera dagar i anspråk. Vistelsen i Lund torde således kunna förläggas till perioden 26–30 mars 1933.⁴⁷

Det är inte känt exakt var Kelsen bodde i Lund – på det anrika Grand Hotel, på ett annat hotell eller kanske privat. Det får emellertid antas att han åtminstone någon gång var gäst hos Einar Tegen, som sedan sommaren 1931 bodde tillsammans med sin hustru⁴⁸ i en central, stor lägenhet i en (fortfarande existerande) byggnad i Jugendstil med adress Stora Fiskaregatan 15, ”med utsikt över Bantorget och Grand” (MT 65/Lev 41).

Kelsen tycks ha varit fullt sysselsatt under sin tid i Lund. Enligt Tegen gjorde han ett starkt intryck i den lilla universitetsstaden, *dels* genom den iver med vilken han deltog i Tegens seminarieövningar (MT 70/Lev 42 f), *dels* genom sina egna föredrag. Tegens seminarier hölls sannolikt i det så kallade Kungshuset, där Filosofiska institutionen sedan länge haft sin hemvist. Det är möjligt att även Kelsens föredrag hölls i Kungshuset.

Bertil Pfannenstill⁴⁹ nämner i sina hågkomster att Filosofiska föreningen och Juridiska föreningen vid Lunds universitet gemensamt beslöt att bjuda in Kelsen till Lund för att föreläsa om den Rena rättsläran,⁵⁰ men något underlag för ett dylikt beslut har hittills inte kunnat påträffas. Pfannenstills hågkomster motsäger emellertid ingalunda Tegens påstående att Kelsens resa till Sverige kan hänföras till hans eget besök hos Kelsen i Genève.⁵¹ Tegen var trots allt Filosofiska föreningens ordförande under åren 1933–1935.

Att mottagandet av den Rena rättsläran i Lund måste ha varit genomgående

46 Bengtsson & Molander 1998: 54 (”föreläsningarna”) och 55 (”föreläsningsserie”).

47 Jfr en notis i *SvJT* 1933: 298, enligt vilken Kelsen den 27 mars 1933 höll ett föredrag i Lund med titeln ”Den platoniska rättvisan” (på inbjudan av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet), den 28 mars ett föredrag om ”Den rena rättslärans grundbegrepp och metod”, och den 29 mars ett föredrag om ”Stat och rätt” (de två sistnämnda föredragen på inbjudan av juridiska och filosofiska föreningarna).

48 Einar Tegen var sedan 1915 gift med författarinnan *Gunhild Tegen*, född Nordling [1889–1970] (*SMoK* 7 [1954]: 465).

49 *Bertil Pfannenstill* [1909–1995]: Svensk filosof och sociolog. Efter filosofistudier vid Lunds universitet promoverades Pfannenstill till fil. dr. 1936 och avancerade samma år till docent i praktisk filosofi (1947 docent i sociologi). 1948 utnämndes han till föreståndare för den nyligen grundade sociologiska institutionen vid Lunds universitet. 1963–1975 var Pfannenstill verksam som universitetslektor i sociologi. Han utnämndes 1969 till tf. professor och bitr. professor och blev sedermera (1971) sociologiska institutionens prefekt. Bland hans vetenskapliga arbeten skall framhåvas *Sociologins grundföretsättningar. En vetenskapskritisk undersökning* (1943). – Hämtad ur Bengtsson & Molander 1998: 51 och *Vem är det. Svensk biografisk handbok* 1977: 823.

Inom släkten Pfannenstill (eller Pfannenstiel, en förnäm österrikisk familj som ursprungligen hade ett annat namn) berättas det att familjen av religionsskäl lämnade Österrike i början på 1600-talet och flydde till Sverige via Schweiz och Tyskland. I Schweiz antog familjen ett nytt namn och uppkallade sig efter en ås i kantonen Zürich, den så kallade Pfannenstiel [dvs. stekpannehandtag]. – Hämtad ur *SMoK* 6 (1949): 118.

50 ”Hans Kelsen kom till Lund för att föreläsa om ’Die reine Rechtslehre’” (Bengtsson & Molander 1998: 54).

51 Jfr s. 72.

positiv bestyrks av det faktum att Kelsens föreläsningsserie redan samma år (1933) publicerades i tidskriften *Statsvetenskaplig Tidskrift för Politik, Statistik, Ekonomi*. Vi är skyldiga Bertil Pfannenstill ett stort tack för att han låter oss veta hur denna publicering gick till.

Enligt Pfannenstill – år 1933 ännu doktorand hos Tegen och sysselsatt med sin doktorsavhandling – hade Filosofiska föreningens sekreterare yttrat betänkligheter inför uppdraget att sammanfatta innehållet i Kelsens föreläsningar (som hade hållits på tyska). Tegen hade därför bett Pfannenstill att åta sig detta uppdrag. På uppmaning av Tegen hade redaktionen för *Statsvetenskaplig Tidskrift* kort därefter erbjudit sig att publicera Kelsens föreläsningar i sin helhet, varefter Tegen hade övertalat Pfannenstill att översätta hela texten till svenska språket (Bengtsson & Molander 1998: 55/MT 80).

Statsvetenskaplig Tidskrifts beredvillighet att publicera Kelsens Rena rättslära var ingen tillfällighet. Tidskriftens redaktion stod under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens Kollegium, och en av kollegiets ledamöter⁵² var Fredrik Lagerroth,⁵³ professor i statskunskap. Lagerroth var känd för sitt levande intresse för nya strömningar inom stats- och rättsfilosofi i allmänhet och för Hans Kelsen i synnerhet. Som ledamot i Fahlbeckska Stiftelsen hade han möjlighet att låta publiceringen av Kelsens nyaste verk framstå som ytterst angelägen.

I takt med att Kelsen publicerade sina första stora arbeten – *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911), *Das Princip der Souveränität* (1920), *Der soziologische und der juristische Staatsbegriff* (1922) och *Allgemeine Staatslehre* (1925) – producerade Lagerroth ett respektingivande antal skrifter i vilka han *dels* redogjorde för Kelsens statsrättsliga idéer, *dels* tillämpade dessa idéer på svenska förhållanden.⁵⁴

Två av dessa skrifter förtjänar ett särskilt omnämnande. För *det första*, en i *Statsvetenskaplig Tidskrift* publicerad uppsats där Lagerroth gör uppmärksam på vissa tankeväckande likheter mellan C. J. Boströms och Kelsens respektive statsrättsliga system;⁵⁵ och, för *det andra*, ett för vännen och kollegan

52 Under verksamhetsåret 1932 hade Lagerroth varit *praeses* i Fahlbeckska Stiftelsens Kollegium.

53 *Fredrik Lagerroth* [1885–1974]: Professor i statskunskap vid Lunds universitet 1929–1950. Enligt hans biograf och efterträdare i professuren, Nils Stjernquist, var Lagerroth "de stora perspektivens man" (Stjernquist 1992: 173). Lagerroth åstadkom betydelsefulla bidrag inom området historisk statskunskap, i synnerhet genom sin omvärdering av den så kallade frihetstiden i Sverige och sin forskning kring 1809 års regeringsform. – Hämtad ur *SBL* 22 (1979): 168–171; *SmoK* 4 (1948): 434–435.

54 Ett exempel härför är *Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlagar* (1925), där Lagerroth tillämpar två motsatta statsteoretiska åskådningar på svensk statsrätt: *dels* den realistisk-sociologiska åskådningen (representerad av bl.a. Georg Jellinek), *dels* den (Kelsenska) juridiskt-fiktiva åskådningen. Ett annat exempel är *Platons stats- och rättsbegrepp. En studie i allmän statslära* (1928).

55 Fredrik Lagerroth, Boström och Kelsen. En jämförelse. *StvT* 1925: 1–37. För både Boström och Kelsen är staten en idé i tankevärlden som inte behöver något empiriskt fundament (ibid. 31). Den principiella skillnaden mellan dem består enligt Lagerroth däri att staten, för Boström, är en andlig verklighet och därmed en psykologisk realitet, medan den för Kelsen inte är något annat än en konstruktion, "en träffpunkt för tillräkningslinjer" (ibid. 36).

Nils Herlitz författat festskriftsbidrag där Lagerroth tillämpar Kelsens lära om *Stufenbau*⁵⁶ på den svenska rättsordningen.⁵⁷

Så mycket om Lagerroths insatser i samband med spridningen av Kelsens läror.⁵⁸ Låt oss nu återgå till den här aktuella översättningen av den omfattande Kelsen-texten från 1933.

Översättningen som sådan (det skulle handla om drygt femtio trycksidor) var en storartad prestation av Pfannenstill⁵⁹ – en prestation som han tyvärr inte hedrades för under sin levnad: på 1930-talet bjöd nämligen kutymen angående artiklar i facktidsskrifter att översättarens namn inte nämndes. Fram till publiceringen av Pfannenstills hågkomster år 1998 visste alltså ingen⁶⁰ vem som hade översatt (och därmed för skandinaviska rättsvetare tillgängliggjort) den i svensk rättsvetenskaplig litteratur ofta omnämnda Kelsen-texten, en text vars struktur (kapitelindelning) är identisk med den hos den första upplagan av *Reine Rechtslehre* (1934).⁶¹ I intervjun med Anders Molander år 1989 berättade Pfannenstill – smått road – att det egentligen inte gjorde honom så mycket, men att Tegen senare förebrädde sig själv för att inte ha insisterat på att Pfannenstill omnämndes som översättare (Bengtsson & Molander 1998: 55).

Resultatet av Kelsens flerdagsvistelse i Lund var å ena sidan uppsatsen ”Den rena rättsläran. Dess metod och grundbegrepp”, tillägnad Einar Tegen och publicerad i ett särtryck av *Statsvetenskaplig Tidskrift* (1933) s. 193–244, å andra sidan bekantskapen, ja vänskapen med Einar Tegen och Fredrik Lagerroth.⁶² Den uppskattning som de två svenska professorerna kände för Kelsen fick sitt tydligaste uttryck i Tegens och Lagerroths förslag 1934 och 1936 att Nobels fredspris skulle tilldelas Kelsen, bland annat med motiveringen att Kelsen hade gjort ett försök

to understand the state from a juridical viewpoint not depending on political, social and psychological arrangements. An ardent supporter of a law reaching beyond the single states, Kelsen stressed the importance of establishing a system of international law emancipated from any political views.⁶³

56 Jfr s. 78.

57 Fredrik Lagerroth, Rättskontinuitetens problem i Sverige 1809 sett i belysning av den Rena rättsläran, s. 204–215 i *Festskrift tillägnad Nils Herlitz* (Stockholm: Norstedt, 1955).

58 Statsvetenskapliga föreningen i Lund konstituerades den 19 oktober 1933, med Lagerroth som föreningens förste ordförande (*StvT* 1933: 363 och 364).

59 ”Det var mycket besvärligt att översätta denna skrift” (Bengtsson & Molander 1998: 55).

60 Fredrik Lagerroth och Anders Wedberg har ibland nämnts som eventuella översättare.

61 Se not 13.

62 Det är uppenbart att det fanns mångåriga vänskapsband mellan Kelsen och makarna Lagerroth. Ett bevis härför är två tackskrivelser (daterade 10. 11. 1951 och 4. 11. 1961), som Kelsen i samband med hans 70- respektive 80-års dag skickade till makarna Lagerroth och som nu finns på Handskriftsavdelningen vid Lunds Universitetsbibliotek.

63 ”Nomination Database-Peace,” website: Nobelprize.org, Nobel Media AB 2014, Web.

5 Kelsen i Uppsala och Stockholm

I Filosofiska föreningens arkiv vid Uppsala universitet finns ett dokument som visar att Kelsens föredrag i Uppsala arrangerades i samarbete mellan Filosofiska föreningen, Juridiska föreningen och Statsvetenskapliga föreningen.⁶⁴ Vi får dock inte veta vem som hade framfört den ursprungliga inbjudan till Kelsen.⁶⁵

Den 31 mars 1933 höll Kelsen ett föredrag i Uppsala med titeln ”Staatsform und Weltanschauung” [Statsform och världsåskådning] inför Filosofiska föreningen. Föredraget publicerades samma år i *Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart* [Lagen och staten förr och nu].⁶⁶

I Uppsala skulle Kelsen komma i kontakt med tre (rätts-)filosofer som senare skulle bli kända som representanter för den så kallade Uppsalaskolan för filosofi: Axel Hägerström, Karl Olivecrona och Anders Wedberg.

Filosofen Axel Hägerström⁶⁷ – Uppsalaskolans grundare och andlige fader åt den skola som brukar kallas den Skandinaviska rättsrealismen – stod 1933 på höjden av sin karriär.⁶⁸ Alltsedan år 1911 professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet, hade han – efter betydelsefulla insatser inom kunskapsteorin och moralfilosofin – fokuserat alltmer på rättsfilosofi. Redan 1916 hade han i sin skrift ”Är gällande rätt uttryck av vilja?” försökt att visa att den traditionella rättspositivistiska ståndpunkten, enligt vilken gällande rätt inte är något annat än innehållet i den högsta samhällsmaktens vilja, var oförenlig med socialpsykologiska fakta.

I sitt rättsfilosofiska huvudverk från 1917, *Till frågan om den objektiva rättens begrepp*, gick Hägerström sedan ett steg längre och förnekade att det över huvud taget fanns objektiva, i rättsreglerna fastställda rättigheter och skyldigheter – det handlade endast om tvångsföreställningar. Att en rättsregel ”gäller”

64 Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala konstituerades den 7 nov. 1919. Föreningens ordförande under åren 1923–1947 var Axel Brusewitz.

65 Vänligt meddelande från Per Algander 2012-09-18; jfr notisen i *SvJT* 1933: 298.

66 Hans Kelsen, *Staatsform und Weltanschauung* [Statsform och världsåskådning], i *Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart* [Lagen och staten förr och nu] (Tübingen 1933); nytryck i *Wiener Rechtstheoretische Schule*, del 2 (1968): 1923–1942.

67 Axel Hägerström [1868–1939]: Svensk filosof och professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet (1911–1933). Hägerströms verksamhetsfält omfattade kunskapsteori, moralfilosofi och rättsfilosofi. Redan i sin installationsföreläsning 1911 med titeln ”Om moraliska föreställningars sanning” gav Hägerström uttryck för den värdenihilism som brukar förknippas med hans namn. Påståenden som ”Detta är moraliskt gott (ont)” och ”Detta är rätt (orätt)” är enligt honom varken sanna eller falska utan enbart känslouttryck.

Hägerström ägnade många år åt studiet av rättsföreställningarnas bakgrundshistoria – en selsättning som resulterade i ett monumentalt verk på tyska, *Der römische Obligationsbegriff im Lichte der allgemeinen römischen Rechtsanschauung* [Det romerska obligationsbegreppet i belysning av den allmänna romerska rättsåskådningen], Teil I (1927) und Teil 2 (postumt utgiven 1941). – Hämtad ur *SMoK* 3 (1946): 586–588.

68 Hägerström skulle samma år (1933) avgå med pension.

i juridisk bemärkelse betyder enligt Hägerström endast att den i stort åtlyds av samhällsmedlemmarna och tillämpas av myndigheterna.⁶⁹

Det säger sig självt att ett dylikt giltighetsbegrepp måste ha stått i vägen för ett fruktbart tankeutbyte med Kelsen.⁷⁰ Därtill kom frågan om Grundnormen. Hägerström ansåg att det, *för det första*, inte var nödvändigt att förutsätta en Grundnorm för att kunna uppfatta normerna inom en naturlig, av fakta bestående ordning som rättsnormer (mellan varje orsak och dess verkan fanns ju ett naturligt samband); och att, *för det andra*, Kelsens argumentation för Grundnormen var ohållbar, då han inte kunde bevisa att den var ett nödvändigt villkor för att förstå rätten som ett system av positiva, bindande normer (Bjarup 1988: 41).

Det är oklart i vilket sammanhang Hägerström och Kelsen träffades – i anslutning till Kelsens föredrag, inom ramen för ett seminarium, eller kanske vid ett rent socialt evenemang. En sak är i alla fall säker: det handlade om ett animerat tankeutbyte som upplevdes som smått bisarrt av åtminstone en av de närvarande, nämligen den dåvarande docenten i statskunskap vid Uppsala universitet, Herbert Tingsten.⁷¹ I sina memoarer skildrar Tingsten ordväxlingen mellan Hägerström och Kelsen på följande sätt:

[...] mötte jag honom [dvs. Kelsen] på hösten [sic] 1933 i Uppsala, där han hade en debatt med Hägerström, en av de, genom parternas oförmåga att förstå varandra, underligaste debatter jag hört (Tingsten 1962: 265).

Kelsen å sin sida kallade Hägerström för en framstående tänkare och sann lärd⁷². Det är inte känt om han hade läst Hägerströms recension av *Allgemeine Staatslehre*.⁷³ Mötet med Hägerström har i alla fall inte satt några djupare spår i Kelsens rättslära.⁷⁴

Einar Tegen berättar att Kelsen under sin vistelse i Uppsala blev bjuden på

69 Hämtad ur *SMoK* 3 (1946): 587.

70 Att Hägerström icke desto mindre hyste stor respekt för Kelsen framgick av hans recension av Kelsens *Allgemeine Staatslehre* från 1925 ("Kelsen's theory [...] is very well worthy of attention"). Recensionen publicerades ursprungligen på tyska i tidskriften *Litteris* 5 (1928). Ett nytryck gjordes i Axel Hägerström, *Inquiries into the Nature of Law and Morals*, utg. av Karl Olivecrona, övers. av C. D. Broad (Uppsala: Almqvist & Wiksells, 1953) s. 257–298. Citatet inom parentes ovan är hämtat från s. 297.

71 Herbert Tingsten [1896–1973]: Svensk statsvetare, författare och publicist. 1924 utnämndes Tingsten till docent i statskunskap vid Uppsala universitet, och 1935 kallades han till den nyinrättade professuren i samma ämne vid Stockholms högskola (1935–1946). Tingsten var sedermera chefredaktör för *Dagens Nyheter* (1946–1959). – Hämtad ur *SMoK* 7 (1954): 558.

72 Omnämmt hos Evald 2010: 74.

73 Jfr not 70.

74 I Kelsens postumt utgivna verk *Allgemeine Theorie der Normen* (1979) beskylls Hägerström för att inte ha varit tillräckligt nogga med att skilja mellan moralnormer och rättsnormer (Kelsen 1979: 250 not 50).

middag hos Karl Olivecrona⁷⁵ (som redan i december samma år skulle utnämnas till professor i processrätt vid Lunds universitet) och där träffade Anders Wedberg.⁷⁶ Wedberg, som senare skulle bli berömd genom sina skarpsinniga bidrag inom (rätts-) filosofin, var 1933 en ung filosofistudent och starkt influerad av Hägerström. Enligt Tegen attackerade Wedberg vid detta tillfälle Kelsens filosofi ”med ungdomlig aggressivitet” (MT 70/Lev 42 f), vilket uppskattades av Kelsen. Tyvärr känner vi inte till några detaljer angående ordväxlingen mellan herrarna. Nämnas bör dock att Wedberg i ett senare skede (1945) skulle översätta Kelsens manuskript till en allmän rätts- och statslära till engelska språket.⁷⁷

Angående Kelsens vistelse i Uppsala har inte kunnat fastställas hur länge han uppehöll sig där eller på vilken adress han bodde. Enligt Einar Tegen var det i Stockholm⁷⁸ som Kelsen fick veta att han hade blivit avsatt från sin professur i Köln, ett meddelande som gjorde honom bestört (MT 70/Lev 42 f).

Här torde det handla om ett misstag – något som efter en tidsperiod om 20 år (Tegen färdigställde sin självbiografi först år 1953) är fullt förståeligt. Det kan knappast betvivlas att Kelsen och Tegen verkligen träffades under Kelsens sista dagar i Sverige, och att Kelsen var bestört vid detta möte: därom vittnar Tegens uttryckssätt – ”Han tog det hårt” (ibid.). Kelsens bestörtning

75 Karl Olivecrona [1897–1980]: Svensk rättsfilosof och Hägerströms lärjunge. Tillsammans med Alf Ross [not 81] var Olivecrona den internationellt mest kände rättsfilosofen bland de skandinaviska rättsrealisterna.

Efter avlagd doktorsexamen vid Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet med avhandlingen *Studier över begreppet juridisk person i romersk och modern rätt* (1928) arbetade Olivecrona som docent i civilrätt och romersk rätt, tills han i september 1929 förordnades som tf. professor i civilrätt (familjerätt och sakrätt) och Internationell privaträtt vid Uppsala universitet. Denna tjänst innehade han fram till december 1933. Under drygt trettio år (december 1933–juni 1964) verkade Olivecrona sedan som professor i processrätt vid Lunds universitet.

Sitt internationella genombrott som rättsfilosof fick Olivecrona år 1939 med boken *Law as Fact* (boken utkom på svenska 1940 under titeln *Om lagen och staten*). Den andra upplagan av *Law as Fact* (1971) är på många sätt en annan bok, med fokus på analysen av begreppen rättsordning och rättsregel. Vid de svenska universiteten ingick denna bok under många år i kurslitteraturen inom ämnet Allmän rättslära. – Hämtad ur *SBL* 28 (1994): 210–212.

76 Anders Wedberg [1913–1978]: Svensk filosof. Wedberg var också en av Hägerströms lärjungar och starkt influerad av Uppsalaskolans begreppsanalytiska program, men trots detta öppen för andra samtida strömningar inom filosofin. Hans vistelse i USA 1939–1943, där han höll föreläsningar vid bland annat Cornell University, visade sig vara gynnsam för hans framtida karriär: Wedberg skulle bli professor i teoretisk filosofi (1949–1976) vid Stockholms högskola (sedermera Stockholms universitet).

Bland Wedbergs verk märks särskilt den inflytelserika artikeln ”Some Problems in the Logical Analysis of Legal Science”, *Theoria* 17 (1951): 246–275, och dessutom böckerna *Plato's Philosophy of Mathematics* (1955), *Filosofins historia* (i tre vol. 1958–1966) och *Philosophical Papers I* (1968). – Hämtad ur Lübke (red.), *Filosoflexikonet*: 569–570.

77 Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, transl. by Anders Wedberg (Cambridge/Mass.: Harvard University Press, 1945).

78 Enligt en notis i *SvJT* 1933 har Kelsen, på inbjudan av Stockholms högskola, den 30 mars hållit ett föredrag på temat ”Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Deutschland und Österreich” (*SvJT* 1933: 298). Något underlag avseende detta föredrag har dock inte kunnat påträffas. Stockholms högskolas statsvetenskapliga förening hade konstituerats i februari 1928, på initiativ av prof. Nils Herlitz (*StvT* 1933: 364).

härörde emellertid inte från nyheten om sin "Beurlaubung," dvs. sin avstängning från tjänsten (om vilken han enligt egen utsaga⁷⁹ fick kännedom först den 14 april 1933, i morgonutgåvan av *Kölner Stadtanzeiger*)⁸⁰ utan från det faktum att han kort efter den 1 april, den så kallade *Judentag*, hade avrättats av en holländsk före detta student från att återvända till Tyskland (Métall 1969: 61) – en varning som Kelsen, med hänsyn till sin in Köln väntande familj, inte kunde hörsamma. Hans brådstörtade avresa från Sverige skulle därigenom få sin förklaring.

Kelsen och Tegen skulle återse varandra först efter åtta år, i januari 1941 i Harvard (MT 70/Lev 42 f).

Ursprungligen var det Kelsens avsikt att, vid återresan från Sverige, stanna till i Köpenhamn för att få träffa rättsfilosofen Alf Ross,⁸¹ hans före detta elev och kollega. Inom ramen för en studieresa hade Ross tillbringat några år i Wien (1924–1926). Där hade han färdigställt sin doktorsavhandling och intimt samarbetat med Kelsen. Sedan dess hade Kelsen och Ross korresponderat med varandra (Evald 2010: 218).

Men Kelsen fick avstå från ett återseende med Ross. Med hänsyn till det i Stockholm erhållna meddelandet ansåg han det vara bäst att omedelbart lämna Sverige och återvända till Köln. I ett brev till Ross, daterat 8 april 1933, skrev han att han beklagade att han inte kunnat träffa Ross, inte minst därför att det var osäkert om de någonsin skulle få återse varandra.⁸²

79 Lepsius 2009: 271 (inkl noterna 1 och 2).

80 Detta meddelande i *Kölner Stadtanzeiger* den 14 april 1933 hade föregåtts av ett besked daterat den 13 april 1933, enligt vilket Kelsen enligt lagen om återupprättande av tjänstemannakåren [*Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*] den 7 april 1933 "med omedelbar verkan [hade] frångagits sina ämbetsuppgifter" (citerat i Lepsius 2009: 271; min övers.). Det slutliga beskedet om att Kelsen hade avskedats är daterat den 11 november 1933: som motivering anfördes 3 § ovan nämnda lag (icke-arkisk härkomst) (ibid. 272).

81 Alf Ross [1899–1979]: Dansk rättsfilosof, lärjunge till både Kelsen och Hägerström. Tillsammans med Karl Olivecrona [not 75] den internationellt mest kände rättsfilosofen bland de skandinaviska rättsrealisterna.

Efter avslutade juridikstudier vid Köpenhamns universitet 1922 erhöll Ross ett utlandsstipendium som han använde för studieresor till Frankrike, England och Österrike (1923–1926). I Wien, där han träffade Kelsen och andra medlemmar av den så kallade Wienkretsen, upptäckte Ross sitt intresse för filosofins stora frågor. Under sina studieresor arbetade han på ett manuskript om begreppet rättskällor. Manuskriptet färdigställdes under Kelsens inflytande i Wien 1926 och framlades som doktorsavhandling med titeln *Theorie der Rechtsquellen* [Läran om rättskällorna] vid Köpenhamns universitets juridiska fakultet. Eftersom avhandlingen inte accepterades där vände sig Ross till Hägerström, som då var professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet. Ross avlade 1929 sin doktorexamen i filosofi i Uppsala på avhandlingen *Theorie der Rechtsquellen*. Sin doktorexamen i juridik avlade Ross 1934 i Köpenhamn på avhandlingen *Virkelighed og Gyldighed i Retslæren*.

Ross var drygt trettio år (1938–1969) verksam som professor i konstitutionell rätt och folkrätt vid Köpenhamns universitet. Hans huvudverk anses vara *Om Ret og Retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi* [Om rätt och rättfärdighet. En inledning till den analytiska rättsfilosofin] (Köpenhamn 1953), översatt till engelska under titeln *On Law and Justice* (1958). – Hämtad ur Bjarup 2008: 409–410.

82 Evald 2010: 74. Det kan tänkas att Kelsen och Ross återsåg varandra i samband med Kelsens föredrag i Köpenhamn i mars 1953 [se not 92].

Medan Wiens universitet tog Kelsens "Beurlaubung" med ro och inte vidtog några åtgärder för att hjälpa honom, erhöll han erbjudanden från andra håll: från The London School of Economics, The New School of Research i New York, och L'Institut Universitaire des Hautes Études Internationales i Genève (Evald 2010: 74). Kelsen beslöt att acceptera ett erbjudande avseende en tjänst med begränsad undervisningsskyldighet vid sistnämnda institut. Han skulle stanna i Genève fram till oktober 1936 (Métall 1969: 69).

Det vore meningslöst (om än fascinerande) att fundera över vilken vändning Kelsens personliga öden och vetenskapliga karriär hade tagit, om han under de första aprildagarna 1933 hade sökt asyl i Sverige och bosatt sig i den lilla universitetsstaden Lund.⁸³

6 Kelsens resa till Finland (1953)

6.1 FÖRHISTORIA

Kelsens resa till Finland år 1953 skedde under helt andra, gynnsammare förtecken än hans resa till Sverige tjugo år tidigare.

Under höst- och vårterminen 1951/52 höll Kelsen sina sista föreläsningar vid *University of California, Berkeley*, och i april 1952 gick han i pension (Métall 1969: 85). Långt ifrån att på allvar slå sig till ro, företog han påföljande år en omfattande Europaresa och höll föredrag i åtskilliga europeiska huvudstäder, däribland Köpenhamn, Stockholm och Helsingfors.⁸⁴ I det följande är det enbart hans besök i Finland som skall belysas närmare.⁸⁵

Utvecklingen av den finska rättsvetenskapen hade tagit en annan vändning än den svenska. Medan kretsen kring Hägerström från ca 1930 hade blivit allt större och inflytelserikare i Sverige, hade det finska rättstänkandet stannat upp i den så kallade begreppsjuridiska rättspositivismen (Laakso 1983: 6 ff). Kelsens rätts- och statslära hade emellertid också introducerats i 1930-talets Finland: två bidrag från den finländske juristen och politikern Paavo Kastaris penna där

83 Kelsen skulle inte ha saknat stöd: i Lund var Einar Tegen känd som övertygad antinazist och flyktingvän (Oredsson 1996: 54).

84 Métall 1969: 86. Om Kelsens föredrag i Helsingfors respektive Köpenhamn, se s. 90 (inkl not 92).

85 Enligt en notis i *SvJT* 1953 höll Kelsen under tiden 18–25 mars 1953 föreläsningar och seminarier i Lund, Stockholm och Uppsala. Vid Lunds universitet och vid Stockholms högskola talade han om ämnet "Was ist Gerechtigkeit?" [Vad är rättvisa?] (18 mars respektive 23 mars) och ledde dessutom seminarier kring ämnet "War, Peace Treaties, and Neutrality under the Charter of the United Nations" (19 mars respektive 24 mars). Enligt Torbjörn Vallinder (som var närvarande) bestod auditoriet vid Kelsens föreläsning i Lund av statsvetare, jurister och filosofer; Vallinder erinrar sig också att Kelsen välkomnades av Fredrik Lagerroth (Vallinder 2005: 108). Föreläsningen vid Uppsala universitet den 25 mars hade titeln "Kausalität und Zurechnung. Grundlagen der sozialen Wissenschaften" [Kausalitet och tillräknande. Socialvetenskapernas fundament](*SvJT* 1953: 446).

författaren analyserar Kelsens Rena rättslära⁸⁶ hade publicerats i den välrenommerade tidskriften *Lakimies*.

6.2 KELSEN I HELSINGFORS

Kelsens Finlandsresa kom till stånd tack vare en inbjudan från Statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet. Initiativet till inbjudan hade tagits av den tysk-finska historikern och statsvetaren Lolo Krusius-Ahrenberg.

Det var ingen slump. Lolo Krusius-Ahrenberg⁸⁷ – den första kvinnliga professorn i statskunskap i de skandinaviska länderna – var väl förtrogen med det europeiska kulturarvet (hennes ursprungliga hemvist var Marburg an der Lahn); hon var också insatt i de olika samtida strömningarna inom statskunskap, nationalekonomi och filosofi. Redan av det skälet torde hon ha varit bekant med namnet Hans Kelsen. Dessutom kan man utgå ifrån att hon kände till Jan-Magnus Janssons doktorsavhandling⁸⁸ om Kelsens statsteori, som 1950 hade framlagts vid Statsvetenskapliga fakulteten i Helsingfors.

Efter studier vid Helsingfors universitet och vid Goethe-Universität i Frankfurt am Main framlade Krusius-Ahrenberg 1934 i Helsingfors sin doktorsavhandling *Der Durchbruch des Nationalismus und Liberalismus im politischen Leben Finnlands 1856–1863* [Nationalismens och liberalismens genombrott i Finlands politiska liv 1856–1863] – en avhandling som väckte uppmarsamhet både i Finland och utomlands och som länge ingick i kurslitteraturen inom ämnet historia vid både skandinaviska och tyska universitet.

Efter några ar som lektor i tyska vid Svenska Handelshögskolan i Helsingfors (1942–1945) utnämndes Krusius-Ahrenberg 1945 till docent i författningshistoria och statskunskap därstädes och därutöver 1946 till docent i finsk och skandinavisk historia vid Helsingfors universitet. 1949–1952 innehade hon den svenskspråkiga professuren i allmän statslära i Helsingfors som tf professor.⁸⁹

Som professor deltog Krusius-Ahrenberg sålunda i det fakultetssammantrade där man beslöt att bjuda in Hans Kelsen. Enligt protokollet daterat den 8 mars 1952 (§ 13) beslöt Statsvetenskapliga fakulteten – i överensstämmelse med

86 Paavo Kastari, *Eraita Hans Kelsenin oikeusteoriaa koskevia nakokohtia* [Några synpunkter på Hans Kelsens rättsteori]. *Lakimies* (1936): 80–100; Hans Kelsenin valtiokasitys [Hans Kelsens statsbegrepp]. *Lakimies* (1937): 1–19 (jfr Laakso 1983: 11).

87 Helene Charlotte Johanna (Lolo) Krusius-Ahrenberg [1909–2003] var en oerhört mångsidig historiker och statsvetare, vars totala produktion uppskattades inte minst på grund av sin kosmopolitiska prägel. I ett tidigt stadium tog hon initiativet till internationaliseringen av sitt ämne, och hennes talrika studie- och forskningsresor förde henne till bland annat USA, där hon återupptog kontakten med sina tidigare kollegor från Tyskland.

Från 1954 var Krusius-Ahrenberg knuten till den statliga kommittén som ansvarade för utgivningen av *Den finländska Riksdagens historia*, ett verk som avslutades 1983. För denna insats promoverades hon 1981 till hedersdoktor vid Helsingfors universitets Statsvetenskapliga fakultet. – Hämta d ur *BLF* (2011).

88 Se not 96.

89 Hämta d ur *BLF* (2011).

Lolo Krusius–Ahrensbergs förslag – att föreslå Konsistoriet att den berömde rättsfilosofen och statsvetaren, Professor Hans Kelsen, *University of California*, skulle bjudas in att under sin Europaresa hålla föreläsningar.⁹⁰

I mars 1953 var det äntligen dags. Statsvetenskapliga fakultetens protokoll, daterat 7 mars 1953, uppger att fakultetens dekanus hade meddelat ”att professor Hans Kelsen kommer till Finland som universitetets (Helsingfors universitets, förf:s anm.) gäst 21. 3. 1953 och håller på kvällen samma dag i universitetets mindre festsal sitt föredrag om ämnet *Begriff der Gerichtigkeit* [sic] [Begreppet rättvisa].”⁹¹ Föredraget⁹² översattes redan samma år (1953) till finska och publicerades i tidskriften *Lakimies*.⁹³

6.3 KELSEN OCH *THEORIA IURIS*

Kelsen tillbringade bara ett par dagar i Helsingfors: han höll sitt föredrag den 21 mars (se ovan), och redan den 23 mars skulle han vara tillbaka i Stockholm.⁹⁴ Men det kan antas ändå att han sammanträffade med Lolo Krusius–Ahrenberg, som ju hade initierat hans besök, och likaså med Jan-Magnus Jansson,⁹⁵ den dåvarande docenten i Allmän statslära vid Helsingfors universitet vars förtjänstfulla avhandling om Kelsens statsteori hade publicerats 1950.⁹⁶ Det råder dock ingen tvekan om att Kelsen träffade rättsfilosofen Otto Brusiin, ty ett sådant möte avspeglas i den senares privata anteckningar.

90 Översättningen från finska till svenska har vänligen ombesörjts av professor Urpo Kangas.

91 Översättningen från finska till svenska har vänligen ombesörjts av professor Urpo Kangas.

92 Fem dagar tidigare, den 16 mars 1953, hade Kelsen besökt Köpenhamns universitet och där hållit ett föredrag med titeln ”Was ist Gerechtigkeit?” [”Vad är rättvisa?”]. Det torde ha handlat om samma föredrag som Kelsen skulle hålla i Lund, Stockholm och Helsingfors. Det i Köpenhamn hållna föredraget har översatts till danska (”Hvad er retfærdighed?”) och, utan angivelse av översättarens namn, publicerats i tidskriften *Nordisk tidskrift for kriminalvidenskab* (1953): 101–120. Troligtvis var det Alf Ross som hade översatt Kelsens manuskript till danska. Någon ytterligare dokumentation beträffande Kelsens vistelse i Köpenhamn har hittills inte kunnat påträffas.

93 Hans Kelsen, Mitä on oikeudenmukaisuus? [Vad är rättvisa?], övers. Tauno Sountausta. *Lakimies* 4 (1953): 633–658.

94 Jfr not 85.

95 Jan-Magnus Jansson [1922–2003] stod 1953 i början av en lysande karriär som vetenskapsman, politiker och chefredaktör.

Redan 1954 utnämndes Jansson till professor i Allmän statslära vid Helsingfors universitet. Han publicerade ett stort antal vetenskapliga arbeten, däribland åtskilliga politologiska klassiker som t.ex. *Politikens teori* (1969). Samtidigt gjorde Jansson karriär inom politiken: 1966–1973 var han partiordförande för SFP (Svenska Folkpartiet) och 1973–1974 handels- och industriminister under statsminister Kalevi Sorsas första ämbetsperiod. Janssons politiska karriär nådde sin höjdpunkt vid valet 1982, när han var SFP:s kandidat till presidentposten.

Janssons tredje karriär började 1974, när han utnämndes till chefredaktör för den ledande dagstidningen *Hufvudstadsbladet*. Denna befattning innehade han fram till sin pensionering 1987. – Hämtad ur *BLF* (2011).

96 Jan-Magnus Jansson, *Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning* (Helsingfors 1950). Avhandlingen är en skarpsinnig analys av Kelsens verk 1911–1949, med fokus på *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre* (1911) och *Allgemeine Staatslehre* (1925). Åke Frändberg, som grundligt har studerat den skandinaviska reaktionen på Kelsens Rena rättslära i sin helhet, anser

Otto Brusiin⁹⁷ får betraktas som den moderna finländska rättsfilosofins grundare. Enligt hans åsikt var juridiken en samhällsvetenskap, som hos samtliga juridiska aktörer förutsatte grundliga kunskaper om interaktionen mellan rätt och samhälle – en åsikt som i 1930-talets Finland ännu uppfattades som djärv.⁹⁸

Vid tiden för Kelsens vistelse i Helsingfors innehade Brusiin en anställning som tf. professor i civilrätt vid Helsingfors universitet. 1951 hade han grundat en rättsteoretisk cirkel (ett slags metodseminarium för doktorander) som han kallade *Theoria iuris*. Cirkeln sammanträdde regelbundet fram till år 1955. Vid dessa möten fungerade Brusiin själv som sekreterare och förde protokoll.⁹⁹

Under hela sitt liv var Brusiin mån om att utbygga sitt kontaktnät med både finska och utländska rättsvetenskapsmän och jurister. Han var således ytterst intresserad av att arrangera ett möte mellan Kelsen och medlemmarna i *Theoria iuris*. Av Brusiins anteckningar framgår emellertid inte direkt om Kelsen deltog personligen i en av cirkelns sammankomster.

Den 30 mars 1953 (dvs. en dryg vecka efter Kelsens föredrag) noterade Brusiin i sin egenskap av sekreterare att han hade framfört hälsningar från Kelsen till teorircirkeln och dessutom dennes önskemål att bli medlem: Kelsen var mycket intresserad av cirkelns rent teoretiska program. Därefter (fortfarande enligt Brusiins anteckningar) valdes Kelsen enhälligt till hedersmedlem i *Theoria iuris*, och man beslöt samtidigt att inte utnämna någon annan till hedersmedlem under Kelsens levnad. Skrivelsen där Kelsen meddelades hedersmedlemskapet undertecknades därpå av samtliga cirkelmedlemmar. – Den 27 april 1953 kunde Brusiin sedan läsa upp hedersmedlemmen Hans Kelsens tackbrev.¹⁰⁰

Under sin vistelse i Helsingfors fick Kelsen också tillfälle att träffa den kände

att avhandlingens mest intressanta partier är *dels* Janssons analys av de förändringar, som Kelsens tänkande hade genomgått under årens lopp för att nå fram till en "fulländad" version av den Rena rättsläran, *dels* hans analys av den Rena rättslärans filosofiska grundval (Frändberg 1978: 90–92, ssk 91).

97 Otto Brusiin [1906–1973]: Finländsk rättsfilosof. Efter en studievistelse i Paris 1935 ägnade Brusiin sig åt sin doktorsavhandling i rättsfilosofi, som framlades 1938 med titeln *Tuomarin harkinta normin puuttuessa* [Domarens prövning vid avsaknad av norm]. Brusiins vetenskapliga genombrott fördröjdes på grund av politisk aktivitet 1945/46, och han utnämndes först 1949 till docent i Allmän rättslära. Samma år publicerades hans bok *Über die Objektivität der Rechtsprechung* [Om rättskipningens objektivitet] och något senare också *Über das juristische Denken* [Om det juridiska tänkandet] (1951). Genom dessa två arbeten blev Brusiin internationellt känd. – Hämtad ur *BLF* (2011); jfr Stolleis (red) 1995: 103–104.

98 Hämtad ur *BLF* (2011); jfr Stolleis (red.) 1995: 103–104.

99 Professor Urpo Kangas (Helsingfors), som i sin egen forskning har haft tillgång till Brusiins privata arkiv, har vänligen bistått med denna information.

100 Om Otto Brusiins vetenskapliga betydelse (och kritiska hållning visavi den Rena rättsläran), se Laakso 1983: 5–34.

finländske filosofen Georg Henrik von Wright:¹⁰¹ som von Wright meddelade vid det ovan nämnda mötet hos Brusiin den 30 mars 1953, hade Kelsen och han diskuterat möjligheten att det existerar logiska relationer mellan rättsnormer, och hur dessa relationer i så fall skulle kunna tänkas vara beskaffade.¹⁰²

7 Slutreflexioner

Kelsens vistelse i Lund i slutet av mars 1933 hade till följd att den version av *Reine Rechtslehre*, som år 1934 skulle tillgängliggöras för den tyskspråkiga läsarkretsen, fick se dagens ljus, på svenska, redan ett år tidigare. När det gäller hans vistelse i Helsingfors år 1953, kan den inte bara betraktas som en personlig succé för Kelsen utan även som en bekräftelse på att han oaktat alla svårigheter hade lyckats med att från sin exil bygga upp ett vetenskapligt kontaktnät i Europa som inbegrep många av dåtidens mest inflytelserika rättsfilosofer.

Kelsens föredragsresor till Sverige och Finland kan knappast göra anspråk på att räknas som betydelsefulla milstolpar i hans vetenskapliga gärning, men av ovan nämnda skäl förtjänar de – och i synnerhet deras resultat – ändå viss uppmärksamhet.

Förkortningar

BLF	Biografiskt lexikon för Finland [Online]
Lev	Einar Tegens <i>Levernesbeskrivning</i>
MT	Martin Tegens krönika (2003)
RR 1	Kelsen, <i>Reine Rechtslehre</i> , 1:a uppl (1934)
RR 2	Kelsen, <i>Reine Rechtslehre</i> , 2:a uppl (1960) i svensk översättning (2008)
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SFP	Svenska folkpartiet i Finland
SMoK	Svenska Män och Kvinnor
StvT	Statsvetenskaplig Tidskrift för Politik, Statistik, Ekonomi
SvJT	Svensk Juristtidning
WWD	Kelsen, <i>Vom Wesen und Wert der Demokratie</i> (1929)

101 Georg Henrik von Wright [1916–2003]: Finländsk filosof, logiker, kulturkritiker och essäist. Han betraktas som grundläggare av den finländska logisk-filosofiska forskningstraditionen.

Von Wright hade studerat hos Broad, Moore och Wittgenstein i Cambridge. Alltsedan 1946 professor i filosofi vid Helsingfors universitet, lämnade han Finland 1948 då han hade utnämnts till Wittgensteins efterträdare i Cambridge. Först efter dennes bortgång (1951) återvände von Wright till Finland. Han spelade sedan en avgörande roll vid utgivandet av Wittgensteins samlade verk.

Von Wright författade allmänfattliga inledningar till den analytiska filosofin i allmänhet och den logiska positivismen i synnerhet. Han blev internationellt känd, dels för sina bidrag inom logikens olika områden, dels för sina skrifter inom moralfilosofin. Till hans mest kända verk räknas artikeln "Deontic Logic" (1951) och boken *Norm and Action. A Logical Enquiry* (1963). – Hämtad ur Lübke (red.) 1988: 588–589.

102 Vänligt meddelande från professor Urpo Kangas 2014-03-17.

Litteraturförteckning

- Bengtsson, Jan & Molander, Anders, 1998. *Den svenska sociologins födelse. Historiska samtal med Torgny T. Segerstedt, Bertil Pfannenstill, Joachim Israel och Edmund Dahlström*. Göteborg: Daidalos.
- Bindreiter, Uta, 2001. "Rättspositivism", s. 104–116 i Joakim Nergelius (red.), *Rättsfilosofi. Samhälle och moral genom tiderna*. Lund: Studentlitteratur.
- Bindreiter, Uta, 2002. *Why Grundnorm? A Treatise on the Implications of Kelsen's Doctrine*. Akad avh. The Hague-London-New York: Kluwer Law International.
- Bjarup, Jes, 1988. "Hägerström's Critique of Kelsen's Pure Theory of Law", s. 19–45 i *Reine Rechtslehre im Spiegel ihrer Fortsetzer und Kritiker*. Forschungen aus Staat und Recht 81. Wien-New York: Springer-Verlag.
- Bjarup, Jes, 2008. "Alf Ross", s. 409–443 i Walter, Robert; Jabloner, Clemens & Zeleny, Klaus (red.), *Der Kreis um Hans Kelsen. Die Anfangsjahre der Reinen Rechtslehre*. Schriftenreihe des Hans Kelsen-Instituts 30. Wien: Verlag Manz.
- Dreier, Horst, 1993. "HANS KELSEN (1881–1973): 'Jurist des Jahrhunderts?'", s. 705–732 i H. Heinrichs et al. (red.), *Deutsche Juristen jüdischer Herkunft*. München: C. H. Beck.
- Evald, Jens, 2010. *Alf Ross – Et liv*. København: Jurist- og økonomiforbundets forlag.
- Frändberg, Åke, 1978. "Die skandinavische Reaktion auf Hans Kelsens Reine Rechtslehre. Einfluß und Kritik", s. 69–97 i *Der Einfluß der Reinen Rechtslehre auf die Rechtstheorie in verschiedenen Ländern*. Schriftenreihe des Hans Kelsen-Instituts 2. Wien: Verlag Manz.
- Hägerström, Axel, 1953. *Inquiries into the Nature of Law and Morals*, ed. by Karl Olivecrona, transl. by C. D. Broad. Stockholm: Almqvist & Wicksells.
- Jansson, Jan-Magnus, 1950. *Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning*. Akad avh. Helsingfors: Univ.
- Kelsen, Hans, 1925. *Allgemeine Staatslehre*. Berlin: Julius Springer.
- Kelsen, Hans, 1929. *Vom Wesen und Wert der Demokratie*. 2:a uppl. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- Kelsen, Hans, 1931. "Wer soll Hüter der Verfassung sein?", *Die Justiz* 6, s. 576–628.
- Kelsen, Hans, 1932. "Verteidigung der Demokratie" [Ett försvar av demokratin], s. 229–237 i Hans Kelsen, *Verteidigung der Demokratie*, utg. av M. Jestaedt och O. Lepsius. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.
- Kelsen, Hans, 1933a. "Den rena rättsläran. Dess metod och grundbegrepp". Särtryck ur *Statsvetenskaplig Tidskrift, N. F.* årg 36, häfte 3, s. 193–244.
- Kelsen, Hans, 1933b. "Staatsform und Weltanschauung", i *Recht und Staat in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen: Mohr. Nytryck 1968, s. 1923–1942 i Klecatsky, Hans, Marcic, René & Schambeck, Herbert (red.), *Die Wiener Rechtstheoretische Schule. Schriften von Hans Kelsen, Adolf Merkl und Alfred Verdross*, Teil 2. Wien: Europa Verlag.
- Kelsen, Hans, 1934. *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Leipzig: Franz Deuticke [avkortat: RR 1].
- Kelsen, Hans, 1945. *General Theory of Law and State*, transl. by Anders Wedberg. Cambridge/Mass: Harvard University Press.
- Kelsen, Hans, 1953a. "Hvad er retfærdighed?" [Vad är rättvisa?]. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab*, s. 101–120.
- Kelsen, Hans, 1953b. "Mitä on oikeudenmukaisuus?" [Vad är rättvisa?], övers. av Tauno Sountausta. *Lakimies* 4, s. 633–658.

- Kelsen, Hans, 1960. *Reine Rechtslehre*, 2:a uppl (Wien: Verlag Franz Deuticke). Övers. 2008 av U. Bindreiter. Stockholm: Thales [avkortat: RR 2].
- Kelsen, Hans, 1965. "Professor Stone and the Pure Theory of Law", *Stanford Law Review* 17, no. 6, s. 1128–1157.
- Kelsen, Hans, 1979. *Allgemeine Theorie der Normen*, utg. av Kurt Ringhofer & Robert Walter. Wien: Manz Verlag.
- Laakso, Seppo, 1983. "Der Einfluß der Reinen Rechtslehre auf die Rechtstheorie in Finnland", s. 5–34 i *Der Einfluß der Reinen Rechtslehre auf die Rechtstheorie in verschiedenen Ländern*, Teil II. Schriftenreihe des Hans Kelsen-Instituts 8. Wien: Verlag Manz.
- Lagerroth, Fredrik, 1925a. "Boström och Kelsen. En jämförelse", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 28, no 1, s. 1–37.
- Lagerroth, Fredrik, 1925b. *Psykologisk verklighet och juridisk fiktion vid tillämpningen av Sveriges grundlagar*. Lund: Gleerup.
- Lagerroth, Fredrik, 1928. *Platons stats- och rättsbegrepp. En studie i allmän statslära*. Lund: Gleerup.
- Lagerroth, Fredrik, 1955. "Rättskontinuitetens problem i Sverige 1809 sett i belysning av den Rena rättsläran", s. 204–215 i *Festskrift tillägnad Nils Herlitz*. Stockholm: Norstedt.
- Lepsius, Oliver, 2009. "Hans Kelsen und der Nationalsozialismus", s. 271–287 i Walter, Robert, Ogris, Werner & Olechowski, Thomas (red.), *Hans Kelsen: Leben-Werk-Wirksamkeit*. Schriftenreihe des Hans Kelsen-Instituts 32. Wien: Manz.
- Métall, Rudolf Aladár, 1969. *Hans Kelsen – Leben und Werk*. Wien: Franz Deuticke.
- "Nomination Database – Peace", 2014. Tillgänglig på <http://www.Nobelprize.org.NobelMedia AB 2014>, hämtad 2014-08-14.
- Olivecrona, Karl, 1971. *Law as Fact*, 2nd edn. London: Stevens & Sons.
- Oredsson, Sverker, 1996. *Lunds universitet under andra världskriget. Motsättningar, debatter och hjälpsatser*. Lund: Lunds universitetshistoriska sällsk.
- Peczenik, Aleksander & Reidhav, David, 2001. "Varat och bört", s. 59–73 i Joakim Nergelius (red.), *Rättsfilosofi. Samhälle och moral genom tiderna*. Lund: Studentlitteratur.
- Ross, Alf, 1953. *Om Ret og Retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi*. København: Nyt nordisk forlag (Arnold Busck).
- Schmitt, Carl, 1928. *Verfassungslehre* [Författningslära], 5 uppl 1970. Berlin: Duncker & Humblot.
- Stjernquist, Nils, 1992. "Fredrik Lagerroth. De stora perspektivens man", s. 173–201 i Falkemark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Tegen, Martin (red.), 2003. *Einar och Gunhild Tegen. En krönika om deras liv och verk*. Stockholm: stencil.
- Tingsten, Herbert, 1962. *Mitt liv. Mellan trettio och femtio*. 2 uppl. Stockholm: Norstedt.
- Vallinder, Torbjörn, 2005. "Från Fredrik Lagerroth till Nils Stjernquist. Statsvetenskapen i Lund ca 1950–1970", s. 104–123 i *Under Lundagårds kronor. Sjätte samlingen*. Lund: Akademiska Föreningens förlag.

Lexika

Biografiskt lexikon för Finland [BLF], tillgänglig på <http://www.blf.fi>.

Lübke, Poul (red.), 1988. *Filosoflexikonet. Filosofer och filosofiska begrepp från A till Ö*. Stockholm: Forum.

Stolleis, Michael (red.), 1995. *Juristen. Ein biographisches Lexikon: Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. München: C. H. Beck.

Svenska Män och Kvinnor [SMoK]. Biografisk uppslagsbok (1942–1955). Band 1–8. Stockholm: Bonnier.

Svenskt Biografiskt Lexikon [SBL] (fr.o.m. 1917). Stockholm: Riksarkivet.

Vem är det. Svensk biografisk handbok 1977. Stockholm: Norstedt [1976].